

Türkiýe türkmenleri

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar,Türkmen dili

написано kitapcy | 21 января, 2025

Türkiýe türkmenleri YER YÜZÜNDE TÜRKMEN SENDEN NYŞAN KÄN...

► TÜRKIÝELİ TÜRKMENLER

Öz resmi demografik görkezijilerimizde Türkiýede ýasaýan türkmenler hakynda hiç hili maglumat ýok. Olarda Türkiýede ýasaýan türkmenleriň sanynyň uýgunlaşmak (assimillesmek) prosesi netijesinde ep-esli azalandygy diňe agzalmak bilen oňulypdyr.

Kiçi Aziýanyň türkmen ilatynyň kemala gelmeginde XI-XII seljuklary uly rol oýnapdyrlar. Munuň netijesinde Kiçi Aziýa Seljuklar döwletiniň bir welaýatyna öwrülipdir. Soňra onuň teritoriýasynda Rum Seljuklar döwleti (Anadoly Seljukly türkmen döwleti – t.b.) döredi. Türkiýede ýasaýan uly taýpalaryň biri hem kynyklar bolupdyr. Olar, megerem, Seljuklaryň ýörişi wagtynda tutuşlygyna Türkiýä geçendirler. Çünkü Türkiýede 28 ýer-ýurt ady şol taýpanyň ady bilen baglanychyklydyr.

Seljuklara goşulyşyp Anadola gelem oguz-türkmen ilatynyň sany M.H.Ýynançynyň maglumatlaryna görş 520-560 müň adama golaý, I.Kafesoglunyň maglumatlaryna görä bolsa, 550-560 müň adam bolupdyr. D.Ý.Ýeremeýewiň maglumatlaryna görä, XI asyrda Anadola gelen türki çarwalary sany 1 million adama golaý bolmaly. Özi-de ol olaryň aglabasyny oguz we türkmen taýpalarynyň adamlary hasaplaýar (22:53-54).

Türkiýede ýasaýan türkmenler bilen Türkmenistanyň ýerli ilatynyň arasynda genetiki arabaglanychyk bar. Türkmenistandaky tire-taýpalar, uruglar – ýazyr-garadaşlylar, salyrlar, tekeler, baýatlar, baratlar, owşarlar, begdililer, baýyndyrlar, gaýylar, garagoýunlylar, akgoýunlylar we beýlekiler Türkiý türkmenlerinde hem bar.

Türkiýede türkmenler bilen bir hatarda 10 müň gagauz (gök oguzlar, gagauz türkmenleri – t.b.) ýasaýar. Şeýle hem türk

halkynyň sostawynда aslyny türkmenlerden alyp gaýdýan abdallar, ýurýuklar (ýörükler, ýörük türkmenleri – t.b.) ýaly etnografik toparlar bar. Türkmenler we ýurýuklar Ýakyn we Orta Gündogar halklarynyň içinde ýeke-täk diýen ýaly dolihossefal (süýrikelle) antropologik keşpli etnografik birlikler bolup durýarlar. Ýurýuklaryň sostawynda asly türkmenlerden bolan týurkmen, tekeli, gara tekeli, mämmet tekeli, gara goýunly, eski, gara öýli ýaly tireler we uruglar bar.

Türkiýede bir milliona ýakyn ýurýuk ýasaýar. Olaryň sany ýaňy-ýaňylaram, 1960-njy ýylда hem 500 müň adam ekeni (53:63-69). Olar günbatar, günorta-günbatar we günorta Anadolynyň daglyk raýonlarynda ýasaýarlar. Ýurýuklar XI-XIII asyrлarda Zakaspiden, şeýle hem Zakawkazýeden, Balkandan Türkiýä gelen oguz taýpalarynyň soňky nebereleridir. Bu etrapda türki halklar gelmezden öñ ýaşan arap we kürt çarwalary hem ýurýuklaryň sostawyna goşulyp gidipdirler. Plýanolyň maglumatlaryna görä, ýurýuklaryň diňe 50 müňi çarwacylyk bilen meşgullanýarlar. (65:143)

Orta Anadolynyň ilate punktlarynyň arasynda türkmeniň baýat tiresiniň adyny göterýän 16 oba bar. Türkmenler Türkiýeniň 10 welaýatynda anadoly abdallary hökmünde tanalýarlar.

Türkiýeniň türkmen ilateyniň uly böleklero Merkezi, Günorta-Gündogar we Günorta Anadolyda, Konýa raýonlarynda, Tuz kölüniň ýakasynda, Tawr daglarynda, Konýa, Içel-Mersin, Seýhan – Adana welaýatlarynyň çatrygynda ýurýuklar bilen goňsuçylykda ýasaýarlar. Türkiýeniň demirgazyk çetindäki Erzurum, Çoruh, Kars welaýatlary bolsa türkmenleriň has kiçeňräk etniki toparlarynyň ýasaýan ýerleridir.

Marat DURDYÝEW,
Şöhrat KADYROW.

◆ ◆ ◆

♣ Goşmaça peýdalanmak üçin ylmy we edebi-çeper çeşmeler:

1. M.Durdyýew, Ş.Kadyrow «Dünýädäki türkmenler (taryhy-demografik syn)», Aşgabat, «Harp», 1991 ý;

2. Гордлевский В.А. «Государство Сельджукидов Малой Азии», Избр.сов. т 1, Москва 1960;
3. Еремеев Д.Е. «Происхождение юрюков и туркмен Турции и основные этапы их истории» / В кн.: Этнические процессы и состав населения в странах Передней Азии. Т. 83. М-Л. 1963;
4. Агаджанов С.Г. «Средневековые этнонимы названия «туркмен» / Проблемы этногенеза туркменского народа», Ашхабад-1977;
5. Ysmaýyl Bozkurt «Anadoly türk taýpalary» («Anadolu türk aşiretleri»), «Ötüken» neşirýaty;
6. Tufan Gündüz «Anadolyda türkmen taýpalary» («Anadoluda türkmen aşiretleri»);
7. Mehmet Erjan, Mustafa Alijan «Türkleriň ýitirim bolan asyry: BEGLIKLER DÖWRI (Türkiye taryhy)», «Timaş» neşirýaty;
8. Kemal Koçarslan «Goçgyry – türkmen taýpalary» («Tarihi süreç içerisinde: KOÇGIRI – TÜRKMEN AŞIRETLERİ»);
9. Aly Ryza Özdemir «Ýitirim bolan türkler» («KAYIP TÜRKLER: Etnik cografya bakımından kürtleşen türkmen aşiretleri»), «Kripto» neşirýaty;
10. Ýusup Halajogly «Kaýseri taýpalary, jemagatlary, oýmaklary 1488-1650» («Kayseri aşiretleri, cemaatleri, oymakları 1488-1650»), Ankara-2015;
11. Faruk Sümer «Oguzlar-türkmenler», türkmen diline terjime edenler: M.Aýdogdyýew, Ý.Mämmediýew;
12. S.G.Agajanow «Seljuklylar», «Ötüken» neşirýaty;
13. Garip Görgüli «Türkler, türkmenler, ýörükler: kökleri, göçhä-göçlükléri, däp-dessurlary we urp-adatlary» («TÜRKLER, TÜRKMENLER, YÖRÜKLER: Kökleri, göçleri, gelenekleri, örf ve adetleri»);
14. Georges Pachymeres «Wizantiýalynyň gözü bilen türkler» («Bizanslı gözüyle TÜRKLER»);
15. Ahmet Taşgyn «Türkmen alewiler»;
16. Haldun Erogly, Haluk Kortel «Türkmen taýpalary» («Türkmen aşiretleri»);
17. Hasan Babajan, Serwet Awşar «Türkmen taýpalary» («Türkmen aşiretleri»), «Geçit» neşirýaty;
18. Paşabeýzada Omar Aly Beý «Türkmen gyzy» (roman), «Kurgan» neşirýaty;

19. Haýry Özdogan «Türkmen gyzy», 1955;
20. Weli Saltyk «Türkmen gozgalaňlary» («Türkmen isyanları»);
21. Baky Ýasa Altynok «Anadolyda türkmenler: Bir türkmen ozany Aşyk Hüseyín»;
22. Ahmet Taşgyn «Orta asyr Anadolysynda bir türkmen şeýhi Dädem Garkyn» («Ortaçag Anadolu'sunda Bir Türkmen Şeýhi DEDE GARKIN»), «Önsöz» neşirýaty;
23. Doktor Eraýlıç, Inžener Rowling «Türkmen taýpalary» («Türkmen aşiretleri»), türk diline terjime eden: Habyl Adem;
24. Aly Ýürük «Türkmen toýy» («Türkmen Düğünü»);
25. Lale Uluç «Türkmen häkimler, şirazly ussalar, osmanly okumyşlar» («Türkmen valiler, şirazlı ustalar, osmanlı okurlar»);
26. Mustafa Ilbeý «Geçmişden günümüze türkmenler (oguzlar)»;
27. Musa Seýirji, Ahmet Topbaş «Afýonkarahisar sebitindäki türkmen mazar daşlary» (Afyonkarahisar yöresi türkmen mezar taşıları»). Taryhy makalalar